

John Erik Hagerup Jenstad

Analyse av historikers syn på de norske borgerkrigstidene

Et tradisjonelt og et nyere syn på de norske borgerkrigene

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl

Mai 2024

John Erik Hagerup Jenstad

Analyse av historikers syn på de norske borgerkrigstidene

Et tradisjonelt og et nyere syn på de norske borgerkrigene

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Mai 2024

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Dedikert til hele min familie, spesielt min bestefar. Historieinteressert til det siste.

Innhold

Innledning.....	3
Tema og problemstilling.....	3
Kilder og metode.....	3
Oppbygningen av undersøkelsen.....	4
Det tradisjonelle synet og det nyere synet på borgerkrigene.....	6
Sagakritikk.....	6
Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen.....	10
Sverre Bagge og hans syn på borgerkrigstiden – det tradisjonelle synet.....	12
Claus Krag sitt syn på den norske borgerkrigstiden.....	13
Hans Jacob Ornings nyere syn på borgerkrigstiden.....	15
Hvor gnisningene oppstår – Orning og Bagges forskjeller.....	17
Borgerkrigene gjennom pensum på universitet – aristokratiets rolle.....	21
Konklusjon.....	24
Litteraturliste.....	27

Innledning

Tema og problemstilling

Borgerkrigstiden i Norge har i nyere tid blitt et mer problematisert tema. Fram til for noen år siden hadde man et ganske entydig bilde av hva borgerkrigene var, og hvordan det hele foregikk. I denne oppgaven skal jeg undersøke hvordan dette synet har blitt endret på i nyere tid, ved å analysere forskning og se på primærkilder. Jeg vil i denne oppgaven gå gjennom flere historikers syn på borgerkrigene i Norge, og fokusere spesielt på de som er uenige i hvordan og hvorfor krigene foregikk. Motivasjonen til de involverte og hvordan de begynte. Problemstillingen er som følger: ***I denne oppgaven skal jeg sette forskjellige syn på borgerkrigstiden i Norge opp mot hverandre. Jeg vil se hvordan forskjellige historikere innenfor feltet tolker denne tidsperioden og fremheve hvor de er uenige og diskutere dette. Hva er de uenige i og hvorfor oppstår denne uenigheten? Hvorfor er tolkningene forskjellige og hva er bakgrunnen for disse forskjellene? Jeg vil konsentrere meg om elementer som krigføring, allianser og aristokratiets rolle og motivasjon i Norge som elementer i denne uenigheten.*** Hovedfokuset i denne oppgaven kommer til å ligge på historikerne Hans Jacob Orning og Sverre Bagge, som ved flere anledninger har diskutert frem og tilbake hvordan borgerkrigene oppsto og hvordan de foregikk, men jeg skal også se på andre historikere som har delt eller deler samme oppfatning om hvordan borgerkrigene var. Elementene nevnt i slutten av problemstillingen er tatt med for og se om dette kan være noe av opphavet til uenighetene som har oppstått.

Kilder og metode

Jeg kommer til å bruke materiale laget av Hans Jacob Orning og Sverre Bagge, men også en del andre historikere og forskere. Det meste kommer til å være artikler hvor disse forskerne og historikerne bruker primærkilder for å bygge opp deres meninger rundt borgerkrigene. Jeg kommer til å bruke dette for å sette det inn i en kontekst hvor dette blir sammenlignet og satt opp mot hverandre. Jeg vil også bruke materiale til forskerne og historikerne for å sette det opp mot hendelser i sagaene. Altså, hvis Sverre Bagge legger frem noe så skal det settes opp mot sagaenes innhold for å danne kontekst rundt hans meninger. Med dette menes det at Bagge sitt syn på borgerkrigene vil være formet av kildene vi har fra tiden og dette inkluderer sagaene. Disse sagaene må ha vært med og forme tolkningene som Bagge har tatt. Borgerkrigene var et stort tema i de sagaene som omhandlet menn fra tida dens. De forteller om kongers og tronkreverers ferder og avgjørelser. Man kan til tider sette spørsmål ved sagaer

og hvorvidt det som blir fortalt er sant eller ikke, i så fall graden av sannhet som blir lagt frem. Et eksempel på dette er kong Sverre i Sverres saga. Sagaene legger frem at han skal være 24 år gammel da han får beskjed om at han er kongesønn, men dette er ikke fullstendig sikkert og kan like godt være feil.¹ Det er dessuten usikkert om Sverre i det hele tatt var av kongeætt. Det er dårlig grunnlag for at han faktisk var etterkommer av Gunnhild og Sigurd Munn, og dette måtte han og familien være påpasselige med i tilfelle det ble satt spørsmålstejn rundt ætten hans.²

Man må også ta hensyn til eventuell bias som kan oppstå, for man vet aldri om sannheten kommer frem dersom personen som blir lagt frem er en populær figur eller ikke. Hvis vi tar et eksempel fra Sverres saga, så ser vi at før slaget ved Kalvskinnet så undervurderte kong Sverres fiender han, og mente at det ikke var noen alvorlig trussel rundt hans angrep mot dem.³ Så, som vi kan se så var kong Sverres fiender framstilt som tvilende, og undervurderende. Kong Sverre, som en av Norges største skikkelser gjennom tidene⁴, ble derimot framstilt som en helt og ærverdig leder.

Så det er naturlig å anta at primærkildene rundt dette temaet kommer til å være en blanding av harde fakta og litt løs fantasi, men det er derimot en god fremstilling på hvordan mennesker på denne tida så på sine ledere. Sagaene kan også gi et innblikk i hvordan aristokratiet, krigføring og alliansene fungerte under borgerkrigene. Når det gjelder forskningsmateriale er det masse å ta av ettersom dette temaet har blitt studert på i mange tiår og det har dyrket frem en rekke teorier, begrunnelser og tolkninger blant mange historikere.

Oppbygningen av undersøkelsen

I denne undersøkelsen skal jeg se på hvordan forskjellige syn på borgerkrigene har blitt etablert. I disse avsnittene skal jeg gå gjennom hvordan oppgaven er oppbygd og hvordan den fungerer, eller hvorfor den er satt opp slik. Oppgaven starter selvfølgelig med en innledning, problemstilling og en kort introduksjon til hvordan denne problemstillingen skal løses. Senere i oppgaven vil jeg se nærmere på kildekritikk rundt sagaene siden de blir relevant til oppgaven i lag med den nyere forskningen og litteraturen på temaet. I avsnittet om kildekritikk skal det sees på hvordan man kan anvende sagaene til slike oppgaver som denne, samtidig som det skal sees på hva man må være obs på dersom man bruker sagaene som kilder. Jeg skal også se

¹ Krag 2005: 85

² Krag 2005: 84

³ Gundersen 1979: 66

⁴ Krag 2005: 258

på hvordan sagaene er bygd opp og hvordan dette kan være forskjellig fra hvilken type saga det er snakk om og når den ble skrevet. Dette er relevant til hvordan man skal oppfatte den spesifikke sagaen man bruker.

Etter å ha tatt et dykk inn i sagakritikken går jeg videre til hva selve oppgaven handler om. Det er de forskjellige synene som har oppstått rundt borgerkrigene som kommer til å bli studert her. Jeg starter med Sverre Bagge, som holder et mer tradisjonelt syn på borgerkrigene. For han blir det brukt artikler og bøker han har skrevet. Hans artikkel om borgerkrigene fra 1986, *Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen*, kommer til og ha stor relevans her. Jeg skal se på blant annet aristokratets rolle og hva Sverre Bagge mener situasjonen rundt aristokratiet var. Jeg skal dermed se hvordan dette synet er forskjellig fra Hans Jacob Orning sitt. Jeg skal gjennom oppgaven også se på andre faktorer rundt borgerkrigene, som allianser og krigføring og hvordan de forskjellige historikerne har ulike syn på dette.

En annen historiker jeg skal se på er Claus Krag. Krag er også en av historikerne med et mer tradisjonelt syn på borgerkrigene. Krag kommer ikke til og ta opp like mye plass i denne oppgaven som Bagge og Orning, men jeg skal likevel sette hans syn på borgerkrigene opp mot det nye synet som blant annet Orning har. Gjennom Krag skal jeg gå nærmere inn på hvordan han skriver om de forskjellige faktorene nevnt i avsnittet over. Krag sine bidrag vil være to bøker han har skrevet; en om kong Sverre, *Sverre – Norges største middelalderkonge*, og en om norsk historie, *Norges historie fram til 1319*. Her skal det brukes informasjon om borgerkrigene.

Deretter skal jeg se på det nyere synet på borgerkrigene gjennom blant annet Hans Jacob Orning sin forskning. Her skal jeg igjen se på de forskjellige faktorene hvor han tenker forskjellig fra hovedsakelig Sverre Bagge. Orning har dannet et slags nytt syn som gir en ny vinkel på flere deler av borgerkrigene og dette inkluderer aristokratiet og dets skjebne samt hvordan borgerkrigene foregikk. Jeg skal se på hvordan Orning legger opp til at utenlandsk innflytelse har spilt en mye større rolle under borgerkrigene enn tidligere antatt. Samtidig skal jeg se på et prosjekt Hans Jacob Orning tidligere har jobbet med og knytter dette opp mot hans tolkninger som er lagt frem gjennom artikler.

Oppgaven skal også ta for seg hvordan borgerkrigene blir lagt frem for studenter ved universitet. Her skal jeg bruke eksempler fra historiebøker som har vært pensum ved NTNU Trondheim og se hvordan de er forskjellige fra hverandre. Den ene boka er skrevet av forfattere med et mer tradisjonelt syn som støtter opp mot det Sverre Bagge har forsket på og kommet frem til, mens den andre boka er skrevet av forfattere som lener mer mot Hans Jacob

Orning og hans meninger. Det blir altså en komparativ analyse av de to bøkene for å lete etter forskjeller og se hva studenter ved historiefaget blir eksponert for.

Det tradisjonelle synet og det nyere synet på borgerkrigene

Det bør etableres hva som er det tradisjonelle synet og hva som er det nyere synet på borgerkrigene. Det tradisjonelle synet er det synet som er blitt etablert gjennom flere år med studier, tolkninger og begrunnelser. I denne undersøkelsen vil Sverre Bagge sin artikkel fra 1986 legge mye av grunnlaget for det tradisjonelle synet. Bagge sin artikkel fra 1986 sier det at borgerkrigene oppsto som et resultat av en ressurskrise blant aristokratiet, som kom til via opphør av vikingferder og kongens donasjoner til kirken.⁵ Det tradisjonelle synet ser mer negativt på det førstatlige samfunnet enn det statlige, spesielt gjennom Bagge.⁶

Hans Jacob Orning er en av forkjemperne for et nyere syn på borgerkrigene. Dette kommer til uttrykk gjennom forskjellige svar til Sverre Bagge sin forskning, men også bøker han har skrevet samt prosjekter. Det nyere synet legger blant annet mer vekt på at borgerkrigene var mer internasjonal enn tidligere framlagt. Dette viser prosjektbeskrivelsen fra et prosjekt blant annet Orning var med på, men også Jøn Vidar Sigurdsson.⁷ Det nyere synet kommer også til uttrykk gjennom forskjellige artikler og i en av disse artiklene skriver Orning at han vil sette lys på hvordan kirka og spesielt dansk innflytelse var med på og påvirke de norske borgerkrigene. Han går også inn på at det førstatlige samfunnet fungerte tilfredsstillende og ser dermed etter andre utløsningsfaktorer til borgerkrigene.⁸ Dette er det som skiller det nyere synet fra det mer tradisjonelle synet.

Sagakritikk

Streng bruk av kildekritikk er viktig i alle historiske sammenhenger og sagalitteraturen er intet unntak. Det som gjør det viktig i sagalitteraturen er at sagaene ofte er skrevet en god stund etter at personen den handler om er borte og den er derfor skrevet av forfattere som ikke hadde personlig kjennskap til personen eller folk rundt han. Andre ting som slår inn, er at forfatteren kan ha et personlig bias som gjør at skildringer og beskrivelser blir uriktig framstilt og dette svekker troen på sagaene. Det skjer også ofte at verker framstilt for 800-900 år siden i dag er borte, men at andre forfattere fra denne tiden har brukt disse verkene i sine egne

⁵ Bagge 1986: 145

⁶ Bagge 1986: 148

⁷ Universitetet i Oslo 2016

⁸ Orning 2014: 193

tekster. Et eksempel på dette kommer Else Mundal med, da hun skriver at verket *Hryggjarstykki*, skrevet av Eirik Oddsson ble brukt av Snorre Sturlason i *Heimskringla*. Teksten *Hryggjarstykki* er i seg selv borte, men vi vet om den på grunn av Snorre.⁹

Hva er så problemer som kan oppstå her? Nå skal det ikke antydes at Snorre hadde en overfladisk bruk av Eirik Oddssons verk, for det er om noe det stikk motsatte ifølge Mundal.¹⁰ Det som derimot er faren er hvis en slik tekst har blitt framstilt feil av sagaforfatterne og det blir en slags forevige feiltolkning av hva som er skrevet. Det er alltid en sjanse for at forfatteren har oppfattet og tolket historien feil, og dette er noe som i etterkant vil være nærmest umulig å gjenopprette. Mundal går videre inn på flere tekster fra 1100-tallet som ble skrevet på latinsk. Her kommer hun med flere eksempler på tekster som er helt eller delvis tapte, men som også blir nevnt gjennom andre tekster fra denne tida. Et eksempel på dette er verket *Catalogus regum Norwagiensium*, et antatt kort verk som egentlig er tapt, men som er vist til i det større verket *Historia de antiquitate regum Norwagiensium*.¹¹ Poenget med dette er at det lett kan forekomme feil som enten er gjort med viten og vilje eller rett og slett uhell, og dette er noe man skal være obs på hvordan man bruker tekster og andre kilder fra denne tida. Det er kanskje spesielt viktig når tekstene er sagaer, og ikke bare konkrete fakta om det norske land. Dette fordi sagaer kan ha en tendens til å være litt mer livlige i historiefortellingen. Dette skal jeg se nærmere på nå.

Kongesagaer er fortellinger om norske konger og det norske land og det finnes mange verker innenfor sjangeren. Jeg skal nå se på forholdet mellom de muntlige tradisjonene og de skriftlige sagaene. Jeg skal se på hvordan disse henger sammen og skal samtidig problematisere dette forholdet ved å se på hvordan dette kan påvirke nåtidens forståelser av disse fortellingene og sagaene. Ulike forfattere i sagalitteraturen brukte de muntlige overføringene forskjellig, avhengig av hva de skrev og hvordan de la det fram. Det kunne for eksempel være at de brukte informasjonen fra de muntlige fortellingene for å bruke opplysninger de skulle bruke i sine egne verk med egne fremstillinger.¹² Dette er et hovedpoeng. De muntlige tradisjonene måtte i seg selv ha vært litt annerledes, avhengig av hvem det var som fortalte. Dette vil for seg selv være med og skape usikkerhet rundt de konkrete faktaene rundt det som blir lagt frem. En annen faktor her vil selvfølgelig være de forskjellige forfatterne som brukte denne muntlige overføringen til noe eget som igjen, i

⁹ Mundal 2013: 425

¹⁰ Mundal 2013: 425

¹¹ Mundal 2013: 425

¹² Mundal 2013: 436

høyeste grad, kommer til å danne ulike tolkninger av hendelsene lagt frem. Dette blir fort problematisk i en historisk sammenheng, spesielt i en sammenheng hvor man skal tolke og ellers bruke informasjon i sagaene. Spørsmålet blir da kanskje hvordan dette blir problematisk.

Kongesagaene er de sagaene som er brukt mest i denne undersøkelsen. Her skal det sees på hvordan kongesagaene er bygd opp og hvordan de kan tolkes og forstås. Else Mundal skriver at selv om de andre sagasjangrene er særlandske, er kongesagaene unntaket fra dette siden de også omhandler Norge.¹³ Mundal skriver at det er flere verker som går under betegnelsen «kongesagaer», altså historier om norske konger. *Fagrskinna* blir trukket frem som en nøktern og rasjonalistisk kongesaga, hvor det blir lagt lite vekt på Olav den hellige som helgen.¹⁴ Hva kan man så ta ut av denne informasjonen? Jo, nettopp dette at Mundal beskriver *Fagrskinna* som et eksempel på en nøktern og rasjonalistisk saga, vil jo tyde på at det er flere av dem som smører tjukt på og strekker seg unna denne nøkternheten og rasjonaliseringen som hun nevner. Claus Krag gjør et eksempel ut av dette da han skriver om en gang kong Sverre og mennene hans skulle over en innsjø og brukte flåter for å komme over.¹⁵ Selve sagaen forteller at disse flåtene var dårlige og var veldig nær ved å synke. Dermed hørte de en mann som trengte hjelp og kong Sverre snudde flåten med seg selv og mennene på. De hentet mannen, fikk han på flåten som sank og kom seg på mirakuløst vis over til den andre siden uten og drukne. Her blir Sverre gitt mye av æren, siden flåten sank sekunder etter at han gikk av som sistemann og dette kunne ikke være ren tilfeldighet.¹⁶ Det er også et eksempel hvor jeg vil referere til Claus Krag og hans bok hvor han beskriver kong Sverre og hans menn som led av vannmangel på fjellet midt på høsten.¹⁷ Dette mener hvert fall Krag at ikke kan være sant og det er logisk nok hvis man tenker seg om.

Else Mundal nevner senere om kongesagaene at etter Magnus Lagabøte ble det ikke skrevet flere sagaer om norske konger. Sagaene ble derimot gjennom flere år omarbeidet og redigert. Sagaen om Olav Tryggvason i *Heimskringla* ble for eksempel utvidet etter år 1300 med stoff fra andre sagaer om samme mannen.¹⁸ Her mener jeg det kan oppstå et uromoment. Disse sagaene om Olav Tryggvason ble skrevet av forskjellige forfattere på forskjellige tidspunkt. Disse forfatterne kan selv ha valgt hva de ville ha med og ikke minst hva de ville

¹³ Mundal 2013: 424

¹⁴ Mundal 2013: 427

¹⁵ Krag 2005: 70

¹⁶ Gundersen 1979: 35-36

¹⁷ Krag 2005: 63

¹⁸ Mundal 2013: 428

fjerne. Spesielt hvis dette var en senere redigering av et eksisterende verk. Mundal nevner også at det er legendariske trekk ved Sverres saga, som er en saga brukt som eksempel i undersøkelsen. Hun skriver at det er grunnlag for at det er slike trekk og at de passer med ideologien rundt Sverre om at han var utvalgt av Gud.¹⁹ Sverres saga ble skrevet samtidig som Sverre var i live og forfatteren, Karl Jonsson, skrev første del av sagaen «medan kongen sjølv sat over».²⁰ Her er det rom for en del overdrivelser, noe jeg mener man har blitt servert gjennom eksemplet av flåtehendelsen. Slike ting er noe man må passe på dersom man skal bruke kongesagaene som en litterær kilde.

De andre sagasjangrene deler også noen trekk med den objektive skriveformen, dette da i større og mindre grad. Samtidssagaene, som ble skrevet av forfattere som kanskje opplevde situasjonen de skrev om har, man kan kanskje si, overraskende mange fellestrekk med den objektive skriveformen. Bispesagaene har også fellestrekk med den objektive skriveformen, men man finner også rester av en subjektiv form hvor bispene blir fremstilt som gode mennesker mens fiendene deres blir fremstilt som onde folk.²¹

Sverre Bagge skriver i boka *From Viking Stronghold to Christian Kingdom* om tronpretendere og forskjellige faksjoner under borgerkrigene. Han beskriver her en situasjon hvor tre konger skulle fremforhandle fred seg imellom. Disse kongene var Sigurd, Øystein og Inge. Bagge mener at sagaene hadde en klar favorisering av Inge fremfor Sigurd og Øystein. Sagaene beskriver Sigurd og Øystein som voldelige, aggressive og slemme. Inge blir derimot beskrevet som generøs, populær og vennlig.²² Det er i slike situasjoner man skal ta et steg tilbake og vurdere om dette er en mening folk rundt den tiden disse kongene levde, eller om man må ta med forfatterens bias i beregningen. Hvis det er noe man skal ta fra sagaene så er det nok at de gir et livlig, men også stort sett riktige og representative bilder på de personene de er skrevet om skal man tro Else Mundal. Det er selvfølgelig noe man skal være obs på, som for eksempel situasjonen beskrevet ved kong Sverre samt andre situasjoner hvor det er smurt ekstra tjukt på.

Else Mundal bruker ord som *idealisert realisme* når hun beskriver sagarealisme. Det hun mener med dette er at forfatterne av sagaene valgte å skrive om det som var verdt og skrive om.²³ Her oppstår det et problem. Hvis man trekker fra det man ikke synes er verdt og skrive om får man senere et uklart bilde av hvordan ting foregikk på den tiden det skrives om.

¹⁹ Mundal 2013: 429-430

²⁰ Mundal 2013: 426

²¹ Mundal 2013: 458

²² Bagge 2010: 43

²³ Mundal 2013: 461

Else Mundal tar også opp det at sagaene er skrevet på en måte som balanserer mellom virkelighet og fantasi, gjennom beskrivelser som ofte tar opp noe som skjedde og blåser det litt ut av proporsjoner. Dette skiller sagarealismen seg litt fra, siden den markerer skillet mye mer tydelig enn de andre sagasjangrene som er mer løse med dette skillet. Når dette er sagt er det også flere ting i sagarealistiske tekster som strekker litt på sannheten.²⁴ For å kjapt oppsummere så kan man si at det er forskjeller ved hvordan de forskjellige sagaene er blitt skrevet. Denne sagarealismen ser ut til og ha løsnet mer og mer ettersom tida gikk og de som skrev kom lengre og lengre unna handlingene²⁵, og det er dette en bør være obs på hvis man bruker sagaer som historisk eller litterær kilde.

Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen

Nå skal jeg se på det dokumentet som er grunnlaget for det aller meste som skal diskuteres i denne oppgaven. Nemlig Sverre Bagges artikkel om utviklingen av staten og borgerkrigene gjennom middelalderen fra 1986. Den er viktig i den forstand at den virker å være en grunnpilar i den historiske diskusjonen rundt borgerkrigene. Jeg skal gå gjennom og se hvordan Sverre Bagge for 38 år siden tolket den aristokratiets posisjon og hva deres skjebne var. Jeg skal senere se på noe av dette gjennom andre verker av Sverre Bagge, men det er viktig og komme til bunnen av hva som er diskutert.

I 1986 tolker Sverre Bagge aristokratiet på en måte som at det var en krise innad hos dem som var startskuddet på konflikten. Her trekker han frem mangel på ressurser fra opphøring av vikingferder og at kirken fikk donert store mengder jord.²⁶ Dette er noe Bagge begynner med innledningsvis for og kunne poengtere hva han vil frem til. Senere går Bagge inn på hvorfor aristokratiet skulle stå bak en slik eskalering som førte til borgerkrig. Her lister han opp flere grunner for hvorfor dette skjedde. Han skriver at konflikten må ha begynt innenfor aristokratiet²⁷, og at aristokratiet derfor måtte samle seg for og kunne ivareta interesser samt en stabil stat. Bagge skriver også, som i innledningen, at vikingferder og jordegods var essensielle inntektskilder for aristokratiet. Begge disse to inntektskildene gikk nå tapt, mener han.²⁸ Dette la altså grunnlaget for strid, men det skjedde ikke med en gang. Stormennene la seg i tjeneste for kongen. Han hadde samlet opp store skatter og eiendommer

²⁴ Mundal 2013: 461

²⁵ Mundal 2013: 461

²⁶ Bagge 1986: 145

²⁷ Bagge 1986: 162

²⁸ Bagge 1986: 163

som han kunne dele ut til stormennene i bytte mot støtte.²⁹ Bagge har andre ting han tar opp ved borgerkrigene og spesielt da dens konsekvenser. Jeg har vært inne på aristokratiet og hva han mente skjedde med dette i etterkant av krigene, men hva så med de andre faktorene som spilte inn? Bagge utelukker regionale forskjeller og konflikter som et utbruddsforløp av borgerkrigene. Det han legger til grunn for dette er at hærene som var opp mot hverandre veldig ofte bevegde seg rundt for å kunne slå ut fiendene sine, så et fotfeste ble aldri dannet.³⁰ Dette kan støttes opp ved det Claus Krag skriver i sin bok om kong Sverres saga, hvor ferden til Bergen ender med at Sverre og hans menn i 1177 gikk fra Flåmsdalen til Valdres, så over Østerdalen og tilbake hvor de startet i Värmland i Sverige.³¹

Kongen(e) innså at det og samle kirka til én organisasjon under kongemakta kunne være gunstig for kongen selv. Det gjorde at kongene økte kontroll og hadde mer makt.³² Dette førte naturligvis til at kongen overførte store deler gods og rikdommer til kirka for og kunne smale den under seg. Dette betyr i gjengjeld at det ble mindre til overs for stormennene. Bagge skriver at disse stormennene, som ikke levde i et sentralisert rike, kunne oppleve dette som personlig og tok derfor misnøyen sin ut på de rivaliserende familiene. Dette igjen førte til en eskalert konflikt som gikk over styr.³³ Bagge legger altså frem at aristokratiet først og fremst startet borgerkrigene på grunn av eskalering av konflikt etter at kirka ble gitt store eiendommer og rikdommer som ellers ville ha gått til dem.

Kirka blir altså et stort holdepunkt for Sverre Bagge også. Den store rikdommen og eiendommen de opparbeidet seg gjennom kongen må ha ført til en økende maktbasis som må ha gjort at stormennene må ha følt at de ble skjøvet til side. Deres lokale maktposisjon ble undergravet av kirkens nå landsomspennende organisering.³⁴ Kirken brukte disse midlene for og kunne nå ut til folket, og endret maktbalansen da organiseringen gikk fra og være lokal og sporadisk til og bli sterk og sentralisert.³⁵ Kirka ble også en ideologisk faktor under borgerkrigene, og et godt eksempel på dette er konflikten mellom Erling Skakke og kong Sverre. Her støttet kirken åpenlyst hvem de ønsket, i dette tilfelle Magnus Erlingsson. Dette var grunnet at de ble gitt privilegier i bytte mot og støtte Magnus Erlingsson, men Bagge skriver også at erkebiskop Øystein Erlendsson var tidligere kasserer for kong Inge. Dermed

²⁹ Bagge 1986: 163

³⁰ Bagge 2010: 57

³¹ Krag 2005: 63-64

³² Bagge 1986: 164

³³ Bagge 1986: 165

³⁴ Bagge 1986: 165

³⁵ Bagge 1986: 164

var han en del av Erling Skakke sin gruppe tidligere.³⁶ Han var sønn av Erling Skakke og fikk sin kongetittel utfordret av Sverre. Dette var første gang kirken sto frem som en seriøs makthaver som kunne ha store innvirkninger på tronesituasjonen. Dette vises gjennom deres akseptering av Magnus Erlingsson som konge, noe som styrket hans svake grep om kronen.³⁷ Ifølge Sverre Bagge sin artikkel ble en av løsningene på ressurskrisen, og borgerkrigene, at stormennene døde i store hopetall. Dermed kunne de som var igjen samle seg rundt kongen for og motta gaver i bytte mot støtte igjen, men forskjellen var nå at kongemakten med stormennene i ryggen tvang bøndene til og skatte og gi fra seg områder for og finansiere seg selv og militæret som var bygd opp til et profesjonelt nivå.³⁸ Aristokratiet spilte også en stor rolle for hvem som skulle være konge. De forskjellige stormennene kunne stille seg på hver sin side, og valgte den siden de så seg mest fornøyd med. De var også sannsynligvis utpekt av den kongen de sto ved.³⁹

Fram til nå har jeg gått litt gjennom hvordan aristokratiet fungerte under borgerkrigene, men det som er interessant hos Bagge er hvordan han tolker utfallet av den for aristokratiet. Sverre Bagge anser de økonomiske utsiktene for aristokratiet til og være «beskjedent». Han legger kirkens eiendom og tienden hos kirken som grunn for dette.⁴⁰ Her kan man altså se den makten og styrken kirken klarte og opparbeide seg gjennom borgerkrigene. Alt i alt mener Bagge at kirken var den store vinneren av krigene, spesielt fra et økonomisk synspunkt. Han nevner at tapende stormenn ga fra seg jordegods til vinnende aristokrater, som igjen i lag med bøndene ga fra seg dette til kongen som igjen ga dette til kirken.⁴¹ Man skal derfor ikke overse den store makten kirken hadde over folk, og denne makten er hvorfor Sverre Bagge argumenterer for et svakere aristokrati. De klarte rett og slett ikke å måle seg med kirken når det gjaldt forholdet til kongen.

Sverre Bagge og hans syn på borgerkrigstiden – det tradisjonelle synet

Sverre Bagge er en av historikerne som holder et tradisjonelt syn på borgerkrigene, altså slik det har blitt etablert at det er. Hvis man ser nærmere på Sverre Bagge sin forståelse av borgerkrigene, ser man at han mener borgerkrigene har blitt eskalert. Han setter konflikten i

³⁶ Bagge 2010: 60

³⁷ Bagge 2010: 60

³⁸ Bagge 1986: 165

³⁹ Bagge 1986: 167

⁴⁰ Bagge 1986: 179

⁴¹ Bagge 1986: 180

Norge opp mot den ute på det europeiske kontinentet og skriver at situasjonen i Norge ikke er noe spesiell i forhold.⁴²

Som sagt mener Bagge at borgerkrigene i Norge ikke var noe spesielt. I hvert fall ikke i en europeisk kontekst. Det som er interessant er hvordan han fremstiller aristokratiet og eliten i etterkant av borgerkrigene. Det er også her det oppstår uenigheter med Hans Jacob Orning. Bagge argumenterer for at det i etterkant av borgerkrigene oppsto et skifte i aristokratiet. Det bevegde seg fra lokale herrer til et mer sentralisert styre.⁴³ Bagge mener dette aristokratiet fikk det verre etter borgerkrigene, en utvikling som hadde skjedd gjennom mange år, fra før borgerkrigene startet.

Gjennom dette avsnittet og det over som handlet om Bagge sin artikkel fra 1986, ser man at han opprettholder et såkalt tradisjonelt syn på borgerkrigene. Bagge argumenterer for at aristokratiet var dysfunksjonelt før borgerkrigstiden og trekker frem eksempler gjennom opphør av vikingtokter og økt jordegodstildeling til kirka. Bagge anser det førstatile samfunnet for å være svakt og mener innføringen av statlige institusjoner gjør det bedre gjennom et sentralisert rike hvor det er balanse mellom hierarkiet. Bagge gikk også gjennom kirkens økende makt gjennom borgerkrigen og hvordan de jobbet seg opp fra lokale maktholdepunkter til og bli en sentralisert organisasjon med evne til innflytelse. Denne makten gikk utover aristokratiet som ble svakere på grunn av dette. Bagge mener dessuten at de norske borgerkrigene ikke var noe spesielle i en europeisk kontekst siden de ikke skiller seg ut.

Claus Krag sitt syn på den norske borgerkrigstiden

Claus Krag er en av historikerne som opprettholder et tradisjonelt syn på borgerkrigstiden. I sin bok om kong Sverre går Krag litt inn på hvordan borgerkrigene var bygd opp, i tradisjonell forstand. Her går han inn på at da borgerkrigene begynte dreide det seg i hovedsak om en rivalisering mellom grupper med stormenn. Krag forklarer utbruddet av borgerkrigene ved at Harald Gille og hans menn ønsket og dele kongeriket med Magnus Sigurdsson, som nektet.⁴⁴ Her skriver da Krag at Harald Gille og hans støttespillere ikke hadde annet valg enn å tvinge gjennom en konflikt med Magnus Sigurdsson. Krag legger en mangel på fredelige avgjørelser i middelalderen som grunn for dette.⁴⁵

⁴² Bagge 2010: 40

⁴³ Bagge 2010: 53

⁴⁴ Krag 2005: 75

⁴⁵ Krag 2005: 76

Hvis man i det tradisjonelle synet skal fokusere på hvordan borgerkrigene foregikk må man se på flere faktorer. Nyere syn, som Hans Jacob Orning har, vil sette et større lys på at borgerkrigene var mer internasjonale enn tidligere antatt. Dette kan også være et poeng da det kommer til kong Sverre, som Krag her skriver om. Kong Sverre var opprinnelig fra Færøyene.⁴⁶ Det skal også nevnes at en av mennene som ville krones da borgerkrigene brøt ut, opprinnelig kom fra Irland. Nemlig Harald Gille.⁴⁷ Det at disse mulige kongene tydeligvis kom fra fjern og nær må tyde på en større internasjonal sammenheng enn det tradisjonelle synet gir antydning til. Jeg skal se nærmere på Claus Krag sitt syn på borgerkrigene i avsnittet under.

Claus Krag går dypere inn i hvorfor konflikt oppsto i boka, *Norsk historie fram til 1319* (2000). Krag antyder i denne boka at det er flere sikre og usikre faktorer som spiller inn for å forklare hvorfor konflikten skalerte slik den gjorde. Han legger frem at samfunnsutviklingen er et mye mer usikkert tema enn for eksempel de politiske begivenhetene som fant sted på denne tiden.⁴⁸ Her har Krag også lagt frem det samme han gjorde fem år senere i boka *Sverre – Norges største middelalderkonge*. Nettopp det at Harald Gille og hans støttespillere ikke ønsket konflikt, men at de ønsket et samkongedømme med Magnus Sigurdsson. Krag peker også på syn lagt frem av Knut Helle angående aristokratiet. Krag sin forståelse av dette synspunktet er at stormennene i lang tid hadde vært avhengige av raid og ekskursjoner utenlands for og kunne opprettholde inntektskildene sine. Da dette tok slutt måtte de se innover til sitt eget land og et nært samarbeid med (eller kontroll over) kongen ble dermed høyst nødvendig med tanke på jordeiendommer.⁴⁹ Mot slutten av borgerkrigen, fra 1208-1227 var det endringer i aristokratiet som dannet stabilitet og fred mellom dem. Dette var en avgjørende faktor siden denne stabiliseringen gjorde at aristokratiet ble fåtallig nok til at de tålte dårlige tider.⁵⁰ Det er ikke mye som skiller seg ut her fra de andre tradisjonelle synene holdt av for eksempel Sverre Bagge. Men i lys av hva vi senere skal se Hans Jacob Orning poengtere legger ikke Krag noe særlig vekt på hvor internasjonal borgerkrigene i Norge så ut til og kunne være.

⁴⁶ Krag 2005: 25

⁴⁷ Krag 2005: 34

⁴⁸ Krag 2000: 106

⁴⁹ Krag 2000: 107

⁵⁰ Krag 2000: 131

Hans Jacob Ornings nyere syn på borgerkrigstiden

Hans Jacob Orning er en av historikerne som i nyere tider har satt spørsmålsteget rundt borgerkrigstiden og dens framgang. Orning setter ikke bare spørsmål ved hvordan historikere tidligere har ment at det foregikk, men har setter også spørsmål ved hvordan det foregikk. Det er her spørsmålet rundt allianser, aristokratiet og krigføring kommer inn. Orning foreslår en revurdering av borgerkrigene gjennom å analysere forskjellige årsaker til at borgerkrigene skjedde, og hvordan dette er forskjellig fra hva blant annet Sverre Bagge mener.⁵¹ Jeg har sett på Sverre Bagges (og andre historikere og forskere sine) tradisjonelle syn på borgerkrigene, men nå skal jeg se på blant annet Hans Jacob Orning, samt andre historikere og forskere som har endret retning og sett på borgerkrigene fra en annen vinkel.

Orning har dannet seg et annet syn på grunnene bak borgerkrigene i Norge enn de tradisjonelle historikerne har hatt før og opp til nå. Han har nylig, i samarbeid med en håndfull andre historikere dannet et prosjekt som skal se på de nye sidene ved borgerkrigene for å danne et bedre grunnlag for sin argumentasjon. I dette prosjektet vil historikerne forske rundt to hypoteser som sier at borgerkrigene ikke var særlig destruktive eller omfattende, og at de var regionale konflikter.⁵² I denne prosjektskissen mener forskerne at det var grunnlag for at borgerkrigen var mer internasjonal enn tidligere forskning har vist. Et bedre eksempel på dette kan være øyskjeggingene fra Orknøyene som involverte seg i borgerkrigen mens kong Sverre var aktiv.⁵³ De definerer elitenes nettverk som venner, svogere og andre typer familiemedlemmer og de tilskriver dermed aristokratiet i Norge en mer internasjonal rolle enn tidligere forskning har gjort.⁵⁴ Dette ser ut til og være en sentral del av Hans Jacob Ornings tankegang og det blir interessant og sette dette synet opp mot Sverre Bagges sitt, spesielt siden dette prosjektet er relativt nytt og var aktivt over en fire års periode.⁵⁵

Hans Jacob Orning argumenterer for at det var en betydningsfull innflytelse fra utlandet da det angikk borgerkrigene og han bruker spesifikt Danmark som et eksempel på dette. Orning legger frem at det førstetlige styret i Norge fungerte tilfredsstillende fram til borgerkrigene brøt ut og at det derfor må ligge en ytre faktor bak eskaleringen.⁵⁶ Mye av dette danske presset må krediteres til kong Valdemar I som tok over og styrket et lenge svekket

⁵¹ Orning 2014: 194

⁵² Universitetet i Oslo 2016

⁵³ Krag 2005: 141

⁵⁴ Universitetet i Oslo 2016

⁵⁵ Universitetet i Oslo 2016

⁵⁶ Orning 2014: 194

Danmark i 1157.⁵⁷ Det er her tronpretendernes allianser med danskene kommer inn i spillet. Erling Skakke samlet støtte hos Valdemar og danskene og brukte deres hjelp mot Håkon Herdebrei sin flokk i 1161. Valdemar selv prøvde og begå tokter mot norske områder, men dette ble ikke noen suksess. I 1170 dro derimot Erling Skakke til Danmark for å avlegge ed om og bli jarl til Valdemar, så en katastrofe var ikke danskekongens forsøk.⁵⁸

Orning trekker nok frem disse hendelsene for og virkelig poengtere hvilken innflytelse danskene fikk fra 1160-tallet og utover. At Valdemar ble konge i 1157 og fire år senere kunne hjelpe nordmenn i borgerkrigen må si litt for hvilken leder Valdemar var og hvor farlig dette kunne være i norske kongers sammenheng. Valdemar kunne dessuten velge hvem han skulle støtte og gjorde nettopp dette da han ga Erling Skakke en kald skulder og hjalp flere opprørere utover 1160-tallet i deres kamp mot han.⁵⁹ Orning mener dette er noe den gamle opinionen mangler som en del av borgerkrigene i Norge. Orning snakker her om en større utenlandsk innflytelse på de norske borgerkrigene og vil her åpne opp for at det var mer internasjonalt enn tidligere antatt.

Orning har i nyere tid skrevet en bok i samarbeid med flere historikere. Boka *Nordic Elites in Transformation C. 1050-1250, Volume II – Social Networks* er skrevet av mange, men redigert av Kim Esmark, Lars Hermanson og Hans Jacob Orning selv. Boka søker og finne ut hvordan den nordiske eliten, stormennene, utviklet seg over en 200-års periode. Denne perioden krysser over i de norske borgerkrigene og dette er interessepunktet for undersøkelsen. Et av kapitlene, skrevet av Ian Peter Grohse, ser på alliansedanning av konger og eliten fra tiden til Inge, Sigurd og Magnus Haraldsson. Altså tidsperioden fra 1136-1155.⁶⁰ Dette er den tidligste fasen av borgerkrigene. Aristokratiets utnyttelse av mindreårige regenter er et av temaene i dette kapitlet. Grohse skriver videre at: «The simultaneous ascension of multiple elites during the minorities of king Inge, Sigurd, and Magnus Haraldsson suggests that the succession of weak monarchs could prompt a fruitful redistribution and balancing power across a broad political plane. The following thus advances Hans Jacob Orning`s critique of the centralist and institutional tendencies in research on high medieval Norway».⁶¹ Her menes det at i tradisjonell forstand blir dette styresettet ansett som uryddig, kaotisk og konfliktskapende, men i mer moderne forstand blir det til tider ansett som sementerende og stabilt. Hva er så poenget med dette kapitlet og hvordan passer det inn i undersøkelsen som

⁵⁷ Orning 2014: 213

⁵⁸ Orning 2014: 213

⁵⁹ Orning 2014: 214

⁶⁰ Grohse 2020: 252

⁶¹ Grohse 2020: 253

holdes på med her? Kapitlet tar for seg de unge kongene som ennå ikke var modne nok til å regjere selvstendig. I dette tilfellet var det kongens mor som tok grep. Inges mor, Ingrid Rognvaldsdottir, er brukt som eksempel. Inge var ikke gammel nok til å regjere på egen hånd og måtte derfor ha hjelp. Moren tok ansvar, men ikke for seg selv. Ansvaret ble delt mellom medlemmer av aristokratiet, noe som var med på å konsolidere makten deres. For kongens mor var ikke i en posisjon til å ta slike bestemmelser selv, gitt tiden de levde i. Det skal også legges til at Ingrid gjorde dette av fri vilje, viten om at det og spille på lag med aristokratiet var den rette måten å gjøre det på.⁶² Dette viser altså hvordan aristokratiet fra tidlig av kunne dra nytte av mindreårige konger om enda ikke var modne nok til å regjere selv.

En annen måte aristokratiet dro nytte av dette var gjennom oppfostring av kongene. Medlemmer av aristokratiet kunne dra danne innflytelse gjennom oppfostring av fremtidige konger, hvor deres egne interesser kunne plantes i hodet på disse kommende kongene. Disse stormennene hadde i starten kun regional makt, men kunne ekspandere denne makten dersom de hadde stor nok innflytelse på de kongene de fostret opp.⁶³ Dette eksemplifiserer hvordan aristokratiet hadde en økende innflytelse på norske konger, og i konteksten av borgerkrigene ville denne innflytelsen være svært viktig politisk sett.

Hvor gnisningene oppstår – Orning og Bagges forskjeller

Det er en del som skiller Orning og Bagge fra hverandre. Orning legger frem at Bagge tillegger vikingferdenes opphør som stor grunn for at aristokratiet begynte å stride mot hverandre på midten av 1100-tallet. Og dette stemmer.⁶⁴ Krag er enig med Bagge her da han skriver at flere norske konger hadde stilt seg i spissen for krigstog, hvor det var skatter å få. Da disse krigstogene tok slutt måtte aristokratiet dermed klare seg med inntekter fra egne jordegods.⁶⁵ På grunn av denne opphøringen oppsto det, ifølge Bagge, en ressurskrise som skapte dypere konflikt blant aristokratiske familier. Orning er uenig i dette, da spesifikt graden dette skjedde i.⁶⁶ Orning legger frem utviklingen i et større bilde gjennom hvordan utviklingen skjedde på det europeiske kontinentet. Han legger frem at makten hos stormennene ble styrket og stabilisert ettersom de fikk kontroll over bøndene og deres jordområder.⁶⁷ Dette må naturligvis ha ført til mindre konflikt mellom de aristokratiske

⁶² Grohse 2020: 255

⁶³ Grohse 2020: 256

⁶⁴ Bagge 1986: 163

⁶⁵ Krag 2000: 107

⁶⁶ Orning 2014: 196

⁶⁷ Orning 2014: 196

familiene rundt om på det europeiske kontinentet siden det rett og slett ikke var noen grunn for at konflikt skulle oppstå. I et svar på Hans Jacob Orning sin kritikk, legger Bagge på sin side frem at ressurskrisen allerede hadde oppstått i fredsperioden før krigene begynte å ta seg opp. Et eksempel på dette er når han peker på at konger stadig «promoterte» menn til høytstående, aristokratiske stillinger siden disse mennene var lojale mot de spesifikke kongene. Det var lettere enn å samle tillit hos etablerte stormenn. Problemet oppsto når ressursene ikke fulgte samme økning.⁶⁸ Bagge mener dermed at en del av ressurskrisen før krigene oppsto, kan krediteres økningen av stormenn, og stagniseringen av goder mellom dem. Mer folk og mindre kakestykker for å gi et bilde på det.

Hva med de andre konfliktområdene til Orning og Bagge? Orning peker blant annet på jordbruket i Norge rundt 1000- og 1100-tallet som et område han sier seg uenig med Bagge i. Igjen bruker Orning det større europeiske kontinentet som et slags utgangspunkt for argumentet sitt da han sammenligner jordbruksmuligheter i Norge med de i Frankrike, Danmark og Sverige (hvor Norge kommer dårlig ut gjennom naturen). Poenget til Orning med dette argumentet ligger i at i andre europeiske land oppsto det en endring av prioriteringer fra plyndring til jordbruk, en endring han også tillegger Norge. Dette på grunnlag av, ikke mye dyrkbar jord, men at det skjedde et geografisk maktskifte fra Vestlandet til Trøndelag.⁶⁹ De flaterne områdene i Trøndelag var bedre utrustet for godsdrift enn de mektige fjordene på Vestlandet. Hva mener så Bagge om den aristokratiske utviklingen mot jordbruk? I sitt svar til Orning går ikke Bagge så veldig inn på dette, men i boka hans *From Viking Stronghold to Christian Kingdom* går han dypere inn i dette og forklarer at han selv mener at det ligger bevis på at etter vikingtiden og etter at Norge ble kristnet, så stagnerte økonomien i landet på grunn av slutten på plyndring. Den eneste måten å virkelig kompensere for dette var å øke indre utnyttelse.⁷⁰ Her kan man se enighet blant de to historikerne; aristokratiet måtte, som i resten av Europa, utvikle seg innover mot landegrensene i stedet for og konsentrere seg om andre steder for inntekt. Uenigheten oppstår derimot når de begynner å snakke om effekten av det og konsekvensene, som for eksempel når Orning sier at effekten av overgangen fra plyndring til jordbruk i resten av Europa ga positivt utslag, setter han spørsmål ved hvordan dette skulle gi et negativt utslag i Norge, som er noe Bagge mener.⁷¹

⁶⁸ Bagge 2015: 93

⁶⁹ Orning 2014: 197

⁷⁰ Bagge 2010: 70

⁷¹ Orning 2014: 196

Sverre Bagge har tidligere skrevet at en av grunnene til en ressurskrise kan tilskrives at konger før og under borgerkrigen beholdt stormenn samtidig som de promoterte nye. Dette ga grobunn for mindre ressurser fordelt på mer folk; altså en god oppskrift på konflikt.⁷² Orning har derimot satt seg mot denne teorien og legger til grunn at det ikke var en særlig forøkning i antall stormenn i Norge før og under borgerkrigen. Han mener faktisk det var stikk motsatt og peker på at de fleste anslag siden historiker Gustav Storm har pekt på en forminskning av stormenn på denne tida.⁷³ Bruken av «de fleste» må gi grunnlag for at det er studier som sier begge deler, noe som gjør at det er opp til tolkning for hver historiker hva som stemmer eller ikke. Orning og Bagge har åpenbart kommet til hver sin konklusjon, men så lenge dette er gjort på en riktig vitenskapelig måte må man kunne se saken fra begge sider. Orning mener også at det er ambisiøst og skulle anslå antall stormenn i Norge før 1200-tallet, noe som bare bygger under motsetningene deres.⁷⁴

Orning og Bagge er også uenige i hvor stor grad borgerkrigene pågikk. I 1986 legger Bagge frem en periodeinndeling hvor han skriver at perioden mellom 1208-1240 besto av kortvarige og regionale kamper hvor det var enkeltpersoner eller små grupper som angrep.⁷⁵ Han nevner ikke noe om allianser eller påvirkning fra utenlandske personer i denne periodiseringen, hverken før eller etter denne perioden. Krag legger heller ikke frem noe om internasjonale allianser som en stor faktor. Dette skiller dem fra Orning. Orning som nevnt tidligere vil legge mer vekt på innflytelse fra spesielt Danmark.⁷⁶ Bagge legger altså frem at borgerkrigene var mer lokale enn det Orning mener at de var. Krigene pågikk på norsk jord, men forskjellen ligger i at Orning mener flere folk fra andre nasjonaliteter bidro til konflikten og vil at dette skal komme mer frem i lyset.

En annen ting Sverre Bagge og Hans Jacob Orning er uenige om er det førstatlige samfunnet. Sverre Bagge ser negativt på det førstatlige samfunnet i forhold til det statlige samfunnet og trekker frem positive trekk ved det statlige samfunnet hvor det er et hierarkisk system på plass. Dette gjør at alle vet sin plass og at det ikke oppstår store konflikter rundt dette. Økonomien og styret rundt dette er stabilt og hver persons myndighet er bestemt ut ifra hvilket embete de holder, vil det være konge eller bonde.⁷⁷ Bagge definerer dermed det førstatlige samfunnet som noe negativt i forhold til dette. Han anser dette samfunnet for og

⁷² Bagge 2015: 93

⁷³ Orning 2015: 286

⁷⁴ Orning 2015: 286

⁷⁵ Bagge 1986: 158

⁷⁶ Orning 2014: 214

⁷⁷ Bagge 1986: 148

ikke være sentralisert, med løse bindinger mellom embetsverkene og deres oppgaver og myndighet. Makten baserte seg for det meste på personlige forbindelser stormennene dannet med hverandre.⁷⁸ Bagge eksemplifiserer dette samfunnet gjennom stormenn som kan bli spurt om hjelp fra andre mennesker. Denne hjelpen kan føre til at stormannen selv havner i problemer med menn mektigere enn han, men hvis han ikke hjelper kan det svekke tilliten mannen får og svekker prestisjen hans.⁷⁹ Bagge sin mening bak dette ligger nok i at han mener denne form for styring ulmer opp til konflikt. Han anser det statlige samfunnet som mer ryddig, hvor hver enkelt person vet sin plass og holder seg til sin del av samfunnet. Den statlige organiseringen blir presentert som sementerte roller hvor det er stabilitet som hersker. Den førstatlige organisasjonen blir derimot presentert som ustabile og skjelvende, som om man venter på at det skal gå galt.

Hvor ligger så Hans Jacob Orning sin uenighet i dette? Orning er av den oppfatning at det førstatlige samfunnet fungerte bra nok og at dette ikke var en utløsende faktor for at borgerkrigene brøt ut.⁸⁰ Orning poengterer riktig nok at sagaene gir motstridende beskrivelser av dette samfunnet, hvor Kongespeilet illustrerer et kongeløst samfunn som «uår». Snorre Sturlason sitt verk *Heimskringla* beskriver derimot dette samfunnet som en normaltilstand. Orning stiller spørsmål ved hvordan man da skal oppfatte situasjonen og poengterer ut at Kongespeilet er en geistlig forståelse av Norge på denne tida, og den forståelsen er ikke noen virkelighet.⁸¹ Orning begynner så og skrive om *Morkinskinna*. Dette er en sagafortelling med ukjent forfatter som skildrer deler av det norske samfunnet mellom 1036 og 1157. Orning anser dette som en fordel fordi den slipper unna den mer mytiske delen av norsk historie og unngår samtidig de store endringene som skjedde på 1160-tallet.⁸²

Morkinskinna forteller om en del av norsk historie hvor samkongedømme var normen. I disse tilfellene var det flere menn som delte den norske tronen, og dette kunne være oppskrift på katastrofe. Noe Orning mener mange historikere er enig i, siden de anser dette systemet som en av grunnene bak borgerkrigene.⁸³ Orning går dermed gjennom flere eksempler på hvordan samkongedømmene kunne fungere for så vidt godt, men også fryktelig dårlig. Hovedpoenget er at Orning, i motsetning til mange historikere, ikke anser dette som en av de utløsende faktorene til borgerkrigene. Han mener dette er en normaltilstand som folk

⁷⁸ Bagge 1986: 148-149

⁷⁹ Bagge 1986: 151

⁸⁰ Orning 2014: 193

⁸¹ Orning 2014: 200

⁸² Orning 2014: 202

⁸³ Orning 2014: 203

var vant med på dette tidspunktet. Det samsvarer ikke med at samfunnet var på randen av kollaps.⁸⁴ Man kan på en måte skjønne begge argumentene for hvorfor samkongedømmene var og ikke var en av årsakene bak borgerkrigene. På en side var det til tider fullstendig kaos og hele samfunnet virket å være nært bristepunktet. På en annen side så varte samkongedømmene såpass lenge at det må være grunn til og tro at noe annet sto bak kollapsen inn i borgerkrig.

Orning bruker eksempler når han skal rettferdiggjøre sin posisjon. Han drar frem samkongedømmet mellom Harald Hardråde og Magnus den gode, hvor Magnus ble lovet at han skulle få gå først i havn hver gang de seilte. Da Harald gikk bort fra denne avtalen ble Magnus rasende, men Harald prøvde å kjøle ned situasjonen for og unngå eskalering. Orning bruker dette som et eksempel på de gangene det ikke gikk for langt, og vil nok gjerne bruke det som et eksempel for alle gangene situasjonen roet seg ned.⁸⁵ Orning mener dette er et samfunn hvor rivalisering og konflikt er så integrert at det må veldig mye til for at det skal eskalere til for eksempel borgerkrig. Orning mener problemet ikke ligger hos styringsformen samkongedømme, men heller at en av kongene kunne ta for mye plass og bli for mektig.⁸⁶

For å oppsummere forskjellene som oppstår kan man peke på flere faktorer. Noe av dette omhandler aristokratiet. Både Bagge og Krag opprettholder et syn hvor det førstatlige ikke holder seg like godt som det statlige grunnet at det statlige riket var mer hierarkisk og stabilt. Orning argumenterer imot dette fordi han mener det førstatlige samfunnet fungerte greit. Orning så altså ikke noen merkbar katastrofe fordi styreformene med samkongedømme i perioder fungerte godt. Et annet punkt de er uenige på er hvor internasjonal borgerkrigene var. Hverken Bagge eller Krag tildeler borgerkrigene noe særlig internasjonal innflytelse, mens Orning er av den oppfatning at utenlandsk innflytelse spilte en mye større rolle enn tidligere antatt. Uenighetene ligger altså i utbruddsforløpet til krigene, hvor stor grad dette foregikk og hvordan norske konger forholdt seg til allierte fra andre plasser.

Borgerkrigene gjennom pensum på universitet – aristokratiets rolle

Som bachelorstudent i historie kommer man naturligvis til å ha borgerkrigene som tema en eller annen gang. Målet med disse avsnittene er å se på hvordan borgerkrigene blir presentert til studenter og hvordan dette kan være med og forme et flersidig syn på hvordan borgerkrigene foregikk. Jeg kan starte med og se på hvordan aristokratiet blir framstilt i

⁸⁴ Orning 2014: 203

⁸⁵ Orning 2014: 204

⁸⁶ Orning 2014: 206

borgerkrigens kontekst ved hjelp av boka *Norsk Historie 800-1536* skrevet av Jøn Vidar Sigurdsson og Anne Irene Riisøy (2011).

Aristokratiet blir i denne boka framstilt ved at det ble en økonomisk krise etter at vikingtida tok slutt, og at dette hemmet aristokratiets levemåter. Samtidig fikk kirka makt over jordegods, som aristokratiet tidligere hadde eid, og dette var også med på å ødelegge for aristokratiet. Bokas forfattere skriver videre at aristokratiet måtte sikre inntekter og mektige posisjoner fra kongemakta, og den eneste måten og gjøre dette på var og støtte den mannen man mente egnet seg best. Dette førte til konflikter fordi flere menn fikk oppslutning. Denne form for konflikt gjorde at antallet aristokrater gikk ned kraftig, noe som igjen hjalp på maktposisjonene og inntektene. Til slutt skriver forfatterne om Sverre og hvordan han erstattet gamle aristokrater, en del av dem fiender, med sine egne støttespillere. Disse støttespillerne var for det meste menn uten lokalt maktgrunnlag, noe som betydde at de trengte og støtte kongen for å danne dette maktgrunnlaget. Slikt gjorde at oppslutningen rundt kongedømmet økte. Borgerkrigene og den økonomiske krisen førte til styrking av kongedømmet.⁸⁷ Boka argumenterer altså for at det ikke oppsto en ordentlig krise for aristokratiet i Norge etter borgerkrigene. En av grunnene som legges fram for dette er at mange i aristokratiet døde under borgerkrigene og dette førte til at det ble mer skatter og eiendom til overs for de som var igjen.⁸⁸ Hvis man setter dette synet opp mot det som ble presentert mellom Orning og Bagge ser man at dette er mer overens med det Orning mener – altså det mer nye synet på borgerkrigene. Her kan det også legges til at en av forfatterne, Jøn Vidar Sigurdsson, var en prosjektleder på prosjektet som ble diskutert over og aktivt jobbet med Hans Jacob Orning og andre rundt dette nye synet på borgerkrigstida.⁸⁹

En annen pensumbok brukt er *Norsk historie 1 750-1537* (2007). Denne er mer rettet mot det tradisjonelle synet på borgerkrigene som Sverre Bagge har. Forfatterne av boken, Ole Georg Moseng, Erik Opsahl, Gunnar I. Pettersen og Erling Sandmo skriver at splittelsen innenfor aristokratiet virket å ha startet før Sigurd Jorsalfare døde.⁹⁰ De skriver videre, som Bagge, at krig ikke var et særnorsk fenomen og referer til stridigheter i Danmark mellom 1130-1170 og 1240-1341 og til Sverige som egentlig var involvert i indre konflikt gjennom hele middelalderen.⁹¹ Historikerne bak boka *Norsk historie 1 750-1537* har faktisk tatt med

⁸⁷ Sigurdsson & Riisøy 2011: 109

⁸⁸ Sigurdsson & Riisøy 2011: 109

⁸⁹ Universitetet i Oslo 2016

⁹⁰ Moseng et al. 2007: 113

⁹¹ Moseng et al. 2007: 114

noe fra Sverre Bagges forskning og meninger og skriver det Bagge har teorisert om aristokratiet. At under vikingtiden var aristokratiet i Norge avhengige av inntekter fra vikingtokter og når dette ble sterkt redusert etter 1030 samlet aristokratiet seg rundt kongen for og kunne ta del av godene. Spesielt jordeiendom som var konfiskert under Olav Haraldsson og Harald Hardråde.⁹² Når historikerne bak denne boka skriver om opphøringen og ettertiden av borgerkrigene skriver de at aristokratiets kamp om ressurser var en utløsende faktor, men de skriver også at løsningen var mindre stormenn å fordele godene på. Man kan også nevne at de skriver at etter borgerkrigene hadde det utviklet seg en spesialisert krigerklasse som hadde som jobb å hente inn skatter og bøter hos bøndene.⁹³ Aristokratiet fikk som jeg var inne på deler av dette som de levde på. Denne krigerklassen kunne takke kong Sverre for sitt bidrag til dette, noe denne boken, men også Sverre Bagge nevner i *From Viking Stronghold to Christian Kingdom*.⁹⁴ Boka nevner også at aristokratiet etter borgerkrigene opplevde mer ett personskifte enn et systemskifte.⁹⁵ Denne boka følger dermed i sporet til Sverre Bagge, og er ikke helt på linje med Hans Jacob Orning.

Så her har man to bøker som begge er pensum ved norske universiteter og begge gir to litt forskjellige innblikk og synsvinkler. Dette er selvfølgelig basert på de to forskjellige leirene som er nå etablert innenfor forskning av borgerkrigstida i Norge. Den ene boka, *Norsk historie 800-1536*, baserer seg på det nyere synet som er støttet opp av Hans Jacob Orning. Mens den andre boka, *Norsk historie 1 750-1537*, er mer enig i Sverre Bagges syn på borgerkrigstida. I avsnittene over ble spesifikt aristokratiet diskutert, siden dette er en hoveddel av hva Orning og Bagge er uenige i. For og kunne knytte sammen og rask oppsummere det som ble diskutert over, kan man si at bøkene som er på «hver sin side» av diskusjonen rundt borgerkrigene, men da her spesifikt situasjonen til aristokratiet etter krigene. Begge er enige i at det etter borgerkrigene var mindre aristokrater og fordele jorda på, men eierskapet av jord er noe de to sidene er uenige i. Bagges side av argumentet mener at aristokratiet fikk det verre etter at kirken tok over store deler av jordeiendommene, mens Orning sin side mener det ikke er noe grunnlag for at det skulle ha blitt verre.

⁹² Moseng et al. 2007: 115

⁹³ Moseng et al. 2007: 138-139

⁹⁴ Bagge 2010: 55

⁹⁵ Moseng et al. 2007: 139

Konklusjon

Det hersker lite tvil om at Sverre Bagge har vært en stor og ikke minst viktig bidragsyter når det kommer til norsk middelalderhistorie. Hans artikkel fra 1986 legger et viktig grunnlag for hvordan man ser på borgerkrigene i nyere tid. Ikke bare står Sverre Bagge bak mange verker som er skrevet om middelalderen og borgerkrigene, men flere historikere tar i bruk hans forskning når de skriver om borgerkrigene. Begge pensumbøkene tar i bruk Sverre Bagges forskning når de skriver om borgerkrigene, noe som er interessant med tanke på at den ene svinger mer i retning av det Orning mener. Sverre Bagge sin artikkel fra 1986 er åpenbart en stor hjelp i dette og den er mye av fundamentet for hva dette tradisjonelle synet baserer seg på. Sverre Bagge er uten tvil en av de fremste innvirkningene norsk historie har hatt når det gjelder middelalderen.

Hans Jacob Orning kommer med et nytt syn i debatten rundt borgerkrigene. Han danner nye synsvinkler rundt dette med aristokratiet og dets skjebne før og etter borgerkrigene og tar samtidig med seg andre faktorer han mener er undervurderte av de klassiske og tradisjonelle tankegangene. Dette er blant annet alliansedelen av borgerkrigene, som han tolker som mer internasjonal enn tidligere fremlagt.

Borgerkrigene i Norge kan ved første øyekast virke kaotisk, overveldende og evig lang. Gjennom flere historikere har jeg nå hatt en gjennomgang av flere aspekter ved borgerkrigene. Hvorfor de skjedde, og noen av grunnene til hvorfor de tok slutt. Det interessante med dette er at det er lagt frem forskjellige synspunkter, spesifikt rundt hvordan borgerkrigene skjedde og i hvilken omfatning. Jeg har sett på det man kan kalle et tradisjonelt syn og et mer moderne syn på borgerkrigene og hovedsakelig fokusert på historikerne Sverre Bagge og Hans Jacob Orning som holder et tradisjonelt syn og et moderne syn respektivt. Bruken av sagaene har vært et tema gjennom oppgaven. Både egen bruk og historikernes bruk av sagaene har gitt et godt innblikk i hvordan man oppfattet livet på denne tiden. Deres troverdighet kan variere med dette ble gjennomgått i starten av oppgaven da jeg så på forskjellige sagastiler og hva som karakteriserer dem. Man så der flere eksempler på at Sverres saga kan være meget god på og sveve mellom fiksjon og realitet. Men dette er jo et resultat av hvordan man anså kong Sverre på denne tiden, for han var jo satt veldig høyt av sine venner og tilhengere. Hvis man ser på sagabruken hos historikerne er Orning og Krag gode eksempler på at de er brukt. I delen som handlet om nettopp sagakritikk dro Krag frem noen deler av Sverres saga hvor Sverre enten blir lagt frem på en måte som gjør ham guddommelig eller så er det skrevet ting som Krag rett og slett legger vekk som usant. Her

kommer eksemplet med vannmangel i oktober inn. Orning på sin side brukte sagaer da han beskrev det førstatlige samfunnet i Norge og rettferdiggjorde dens eksistens ved å sammenligne to sagaer som omhandlet samme periode på to forskjellige måter. Orning skrev at den ene sagaen meldte dommedag mens den andre ikke sa noe særlig om den eksisterende styreform. Orning tolket dermed sagaene for og komme fram til poenget sitt.

Jeg så som sagt på Sverre Bagge og hans tradisjonelle syn på borgerkrigene. Dette ble også supplert med Claus Krag sitt syn. De to deler mye av den samme oppfatningen og begge skiller seg fra Hans Jacob Orning i måten de fremlegger borgerkrigene på. Bagge argumenterer for at det førstatlige samfunnet i Norge var dysfunksjonelt og ikke manglet et sterkt sentralt styre. Dette mener han bedrer seg etter at det førstatlige samfunnet blir erstattet og man får inn et system hvor hierarkiet sørger for orden mellom de forskjellige embetene. Krag går også inn på noe lignende da han mener at aristokratiets uenigheter var bakgrunnen for borgerkrigene. Borgerkrigen dreide seg altså i hovedsak om rivaliserende stormenn mener Claus Krag.

Sverre Bagge sin artikkel om borgerkrig og statsutvikling har vært et svært viktig element i denne oppgaven. Den legger grunnlaget for mye av det som er diskutert her, ikke bare fordi den bygger mye oppå tidligere forskning, men også fordi den er mye brukt av det andre kildemateriale som er fremlagt her. Bagge diskuterer hvordan forholdene lå an for at det skulle bli borgerkrig. Her argumenterte han at mye lå hos aristokratiet. Bagge gikk også en del inn på kirka og hvordan den utviklet seg fra spredte, lokale plasser til og bli en sentralisert organisasjon som samarbeidet nært med kongen. Bagge skulle også bli et diskusjonspunkt for Orning da han skrev en artikkel hvor han sa seg uenig i flere av punktene til Bagge.

Orning argumenterer for et nyere syn på borgerkrigene. Han mener det ikke er nok fokus på de ytre innflytelsene som en mer internasjonal synsvinkel som han har legger til rette for. Orning tar blant annet opp danskene og hvordan de var aktivt med i de norske borgerkrigene. Her bruker han spesielt et eksempel gjennom kong Valdemar som ofte bidro menn som trengte hjelp mot kongemakten. Jeg var også inne på prosjektet som Orning og en del andre historikere jobbet med hvor de ville søke å finne et nytt perspektiv man kunne se borgerkrigene fra. Dette omfattet et bredere syn på involveringer utenfra, som Orning nevnte i sin kritikk av Bagge, men også at borgerkrigene var regionale, ikke nasjonale i skala og ikke særlig destruktive. Orning er også en forkjemper for det førstatlige samfunnet, som han i motsetning til Bagge, mener fungerte bra nok.

Til slutt så jeg på to forskjellige pensumbøker som er blitt brukt ved norske universiteter og gikk gjennom hva de to bøkene hadde og si om borgerkrigene fra hvert sitt

ståsted. Boka *Norsk historie 1 750-1537* så man at lente mer mot det tradisjonelle synet som Bagge har. Den andre boka jeg så på, *Norsk historie 800-1536*, er mer forent med Orning sitt syn på borgerkrigene. Man kunne ut ifra dette se hvor forskjellene i bøkene oppstår.

Så hva kan man egentlig si om borgerkrigene i Norge? Gjennom denne oppgavens tema har hvert fall øynene mine blitt åpnet for flere meninger og synsvinkler og det har hjulpet meg med og åpne opp for flere versjoner av historiske hendelser. Akkurat dette temaet er det vanskelig og finne en fasit på, og det finnes vel egentlig ikke en fasit på dette heller. I et fag som historie er det, og det kommer nok alltid til og være, uenighet.

Litteraturliste

- Bagge, S. (1986). Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen. *Historisk tidsskrift*, (65)1, 145-197.
- Bagge, S. (2010). *From Viking Stronghold to Christian Kingdom*. Museum Tusulanum Press
- Bagge, S. (2015). Borgerkrig og statsutvikling – svar til Hans Jacob Orning. *Historisk tidsskrift*, (94)1, 91-110. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2015-01-06>
- Grohse, I.P. (2020). Strength Through Weakness. K. Esmark, L. Hermanson & H.J. Orning (Red.), *Nordic Elites in Transformation, c. 1050-1250, Volume II – Social Networks* (s. 252-270). Routledge.
- Gundersen, D. (1979). *Norges kongesagaer* (Bd. 3). Gyldendal Norsk Forlag – Oslo
- Krag, C. (2005). *Sverre – Norges største middelalderkonge*. Aschehoug
- Krag, C. (2000). *Norges historie fram til 1319*. Universitetsforlaget.
- Moseng, O.G., Opsahl, E., Pettersen, G.I. & Sandmo, E. (2007). *Norsk historie 1 750-1537* (2.utg.). Universitetsforlaget.
- Mundal, E. (2013). Sagalitteraturen. O.E. Haugen (Red.), *Handbok I norrøn filologi* (2.utg s. 418-463). Fagbokforlaget.
- Orning, H.J. (2014). Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen – en revurdering. *Historisk tidsskrift*, (93)2, 193-216. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2014-02-03>
- Orning, H.J. (2015). Hvorfor vant kongene?. *Historisk tidsskrift*, 94(2), 285-292. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2015-02-06>
- Sigurdsson, J.V. & Riisøy, A.I. (2011). *Norsk historie 800-1536*. Det Norske Samlaget - Oslo
- Universitetet i Oslo. (2016, 26. mai). *Nordiske «borgerkriger» i høymiddelalderen i et tverrfaglig og komparativt perspektiv*. <https://www.hf.uio.no/iakh/forskning/prosjekter/nordiske-borgerkriger-i-hoymiddelalderen/>

